

Borut Gombač

KER DOLOČENE TEMATSKE ODTENKE DETEKTIRA LE POEZIJA ZA DOLOČENO STAROSTNO STOPNJO

Ker se odgovor na vprašanje, zakaj ob pesnjenju za odraslega pesniti tudi za mladega bralca, v veliki meri skriva v dejstvu, da določene tematske odtenke lahko natančno detektira zgolj pesnjenje za eno od dveh ciljnih publik, me seveda zanima, če to pomeni, da so nekatere teme pač rezervirane zgolj za eno izmed njiju. Čeprav so nekatere teme pogostejše v poeziji za eno ciljno publiko in druge za drugo, ugotavljam, da tematika vsekakor ni odločilni in določilni faktor. Se pa v zvezi s tem sprašujem tudi, če se skrivnost pisanja za otroke skriva predvsem v nekaterih za tovrstno poezijo značilnih poetičnih postopkih in oblikovnih značilnostih.

As the answer to the question why write poetry for young readers – when one already writes poetry for adults – is mostly hidden in the fact that certain thematic nuances can only be accurately detected by poetry writing for one of the two target audiences, I can't help but wonder whether certain topics are only reserved for one of the two. Although certain topics in poetry are more frequent for one target audience, and others for the other, I am of the opinion that a topic is by no means a decisive or defining factor. However, I can't help but wonder, whether the secret of writing for children may above all be hidden in certain typical poetic procedures and formal characteristics, pertaining to this type of poetry.

Pred leti je na nekem literarnem dogodku za mlajše bralce gospa srednjih let, ki sem jo do takrat sicer opazal zgolj na prireditvah za odrasle, nenadoma odločno prekinila moj nastop: »Ampak, ljubi človek, tak velik, močan in bradat možakar v poznih srednjih letih bi vendar moral pisati zaresne pesmi – ne pa teh otročarij. Kaj vam res ni niti malo nerodno?«

Ker me je presenetila, predvsem pa zato, ker sem kljub velikosti, moči, bradi in poznim srednjim letom tiste vrste počasi misleči tip, ki na nepričakovana vprašanja praviloma nima preveč pametnih bliskovitih odgovorov, sem – namesto da bi izustil kaj bistroumnega ali vsaj duhovitega – le zmedeno zajeceljal, da me ni sram in nadaljeval z branjem. Na mojo srečo gospa vprašanja ni ponovila. Je pa kmalu po tem sunkovito vstala in jeznorito zapustila prostor. Od takrat je na svojih literarnih nastopih nisem več opazil.

Ta nekoliko mučna anekdota se mi je kasneje večkrat prikradla v spomin, saj je bilo izrečeno nekaj, kar sem v manj neposredni obliki in z nekoliko drugačnimi

poudarki ob različnih priložnostih že slišal. Gre za prikrit očitek o nekakšni dvojnosti, dvoličnosti. V smislu: kako lahko nek pesnik zagovarja legitimnost svoje poetike, če v svojih pesmih za odrasle z ostrino britvice oziroma *S konico konice jezika*¹ razkriva temačne in bolj ali manj usodne skrivnosti človekove eksistence, skoraj v isti sapi pa v pesmih za otroke razigrano in prostodušno dopusti, da ga posesa sesalec za prah, da mu radirka zradira tla pod nogami, da v kopalni kadi meni nič tebi nič odplava za koščkom raztapljajočega se mila in podobno.

Iz slednjega izhaja tudi pomislek, da pri poeziji za mlajše pač ne gre za popolno ustvarjalno predanost, ampak za priložnostno izkoriščanje določene obrtne spretnosti ali celo za neke vrste kameleonstvo. V nasprotnem primeru naj bi bil pisec, ki piše tako za otroke kot za odrasle, milo rečeno razdvojena oseba, nekakšen literarni shizofrenik. Nekdo, ki sedi na dveh stoli, na vsakem le s pol zadnjice.

Še pogostejši pomislek je, da tak avtor ob resni literaturi za odrasle, ki zahteva popolno osredotočenost in vsestransko poglobljenost, piše mladinsko literaturo predvsem za zabavo in sprostitvev. Ne nazadnje je tovrstna literatura menda lahkotnejše narave in se jo torej že v osnovi lažje piše.

Vsako, ki se resno ukvarja s poezijo za otroke, seveda ve, da prav nič od tega ne drži. Pisanje za to starostno stopnjo v nobenem pogledu ni manj zahtevno od pisanja za odrasle. Čeprav se po drugi strani pojavlja tudi obratno mnenje, češ da je pesnjenje za otroke pravzaprav najzahtevnejša zvrst literature, saj se otrok nikakor ne da ogoljufati. Ti naj bi v hipu zaznali že najmanjši blef, sprenevedanje, neiskrenost oziroma to, da je cesar gol. Žal je to le utvara. Veliko otrok se da s ceneno všečnostjo, s sladkimi ali kvaziheroičnimi poudarki, s situacijsko komiko na prvo žogo in s takšnimi ali drugačnimi površnimi in površinskimi bližnjicami kar dobro prelisčiti. Zlasti kadar je v ozadju še reklamni stroj.

Sam se v procesu literarnega ustvarjanja pravzaprav nikoli ne vprašam, zakaj sem nekaj napisal za starejše in nekaj za mlajše, pa tudi kakšna je sploh razlika pri ustvarjanju za eno ali drugo starostno stopnjo. Nenazadnje je pomembna le polnokrvnost napisanega. Sem pa v takšna samoizpraševanja hočeš nočeš kdaj primoran v pisnih intervjujih ali na literarnih nastopih, ki ob branju vključujejo tudi pogovor z avtorjem.

Praviloma na vprašanje, kako nastaja moja poezija za otroke, odgovarjam s pojašnjevanjem, da je nikakor ne napiše zgolj otrok v meni. To bi namreč pomenilo, da bi najboljše pesmi za tovrstno ciljno publiko napisal že v času, ko je bil ta otrok še najbolj otrok, hkrati pa se je seveda že znal dovolj dobro pisno izražati, se pravi – tam nekje med četrtem in šestim razredom osnovne šole. Prav tako pa nastanek pesmi za mlajše vsaj v mojem primeru ne vzpodbudi zgolj spomin na otroštvo – ker je to pač nepreklicno minilo. V zvezi s tem se vprašam, kaj pa sploh je spomin, če ni nekaj, kar ostane v človeku, torej nekaj, kar v določeni meri tudi ta trenutek traja od nekoč. Svoje pametovanje pogosto končam s pojasnilom, da pesem za otroke pri meni nastaja nekje vmes, se pravi iz točke, kjer se srečata čas staranja, ki neizprosno teče naprej, in čas, ki v vsaki kolikor toliko relevantni literaturi teče tudi v druge smeri in vsaj nekoliko tudi nazaj. Ta točka seveda ni statična, ni fiksirana na enem samem mestu, ampak je fleksibilna, zato kdaj zdrsne bolj na eno in kdaj bolj na drugo stran. Posledično je neka pesem bolj za otroke in druga bolj za odrasle. Kadar odgovarjam v

¹ Pesniška zbirka (Hiša poezije, 2019), ki je leta 2020 nagrajena z Veronikino nagrado.

zanosu in me nekoliko zanese v pretiravanje, vsemu temu celo dodam, da je pri moji poeziji šele bralec tisti, ki dokončno določi, kateri starostni publiki je namenjena.

Je pa res, da ti odgovori – začinjeni s kančkom pesniške domišljije in metaforike – pojasnjujejo bolj okoliščine samega nastanka pesmi in manj razloge, zakaj nek pesnik v nekem trenutku sploh začne pesniti za otroke. Nekateri pravijo, da so se tovrstne poezije lotili z rojstvom lastnih otrok. Na eni strani z izmišljanjem verzov zanje, na drugi strani pa z neposrednim opazovanjem njihovega odrasčanja. Sam gotovo ne sodim mednje.

Morda se zdi nekoliko nenavadno, toda nikoli se nisem zavestno odločil, da bom ob pisanju za odrasle začel pisati tudi za otroke. Če takole razmišljam za nazaj, bi rekel, da se je to zgodilo povsem spontano. Moja literatura praviloma vznikla iz največkrat povsem minornega čutnega ali miselnega detajla. Zato vsaj v prvih fazah nikoli ne vem, kaj bo nastalo in komu bo namenjeno. Na začetku sem eno samo veliko, neskončno radovedno, do skrajnosti izostreno in občutljivo oko oziroma poosebljen vid, sluh, vonj, tip ... skratka nekdo, ki z vsemi čuti z vseh strani hkrati in s pomočjo različnih perspektiv in dioptrij opazuje in brez besed temeljito preizprašuje izbrani detajl. Če sem dovolj osredotočen, ta v neki fazi spregovori sam. Potem pač po prstih sledim besedam ... Te so me tako na moje veliko presenečenje nekega dne meni nič tebi nič pripeljale naravnost do prve pesmi, namenjene otrokom. Pri njenem nastanku pa gotovo ni bilo nepomembno tudi dejstvo, da se mi je literarno in siceršnje favoriziranje enega samega obdobja človekovega življenja kot prednostnega, pomembnejšega oziroma prevladujočega od nekdanj zdelo zgrešeno in predvsem zelo črnobelo.

Težko je recimo govoriti o celostnem pogledu na poezijo Nika Grafenauerja, Kajetana Koviča, Toneta Pavčka, Borisa A. Novaka, Svetlane Makarovič, Bine Štampe Žmavc in še mnogih drugih, ne da bi pri tem z enako resnostjo obravnavali tako tisto, ki so jo napisali za odrasle kot tudi tisto za otroke.

Če so takšne ali drugačne življenjske izkušnje ena od prednosti odraslosti, so velika, razgledna in na stežaj odprta okna prihodnosti gotovo prednost mlajšega človeka. Odrasel človek se namreč že presneto dobro zaveda, da osvobajajočega pogleda skoznje ni več oziroma, da jih je življenje v veliki meri nepredušno zazidalo. Je pa pri tem vsekakor treba dodati, da širna pokrajina za okni otroštva seveda ni nujno obsijana le s soncem.

Ali naj bi to torej pomenilo, da pesnik s pomočjo poezije, ki je namenjena eni ciljni publiki, le popravlja nedoslednosti in nedosežnosti druge? Mislim, da ne. Ker smo ljudje zelo kompleksna bitja in moramo za polno življenje zmeraj presnavljati več časov hkrati, se mora tudi relevantna poezija za odrasle kljub zazidanim oknom nekje v podtalju ves čas odpirati njihovi nekdanji prostodušni širini, globini in prepisnosti. V nekem intervjuju sem v zvezi s tem zapisal, da je vsak smrtno resen pesnik ali pisatelj, ki v svoji literaturi ne premore kančka infantilnosti, zame neresen in lahko prej ko slej postane parodija samega sebe. Pri tem seveda niti slučajno nisem mislil, da bi morali vsi, ki pišejo za odrasle, pisati tudi mladinsko literaturo. Po drugi strani pa je znano, da se tudi v dobri poeziji za otroke zmeraj pojavijo elementi, v katerih se lahko še kako najdejo tudi odrasli bralci.

Ob tem so za pesnjene za mlajše ob določeni meri zdrave infantilnosti pomembni tudi nekateri zelo specifični dejavniki, povezani s siceršnjim pesnikovim značajem, recimo radovednost, igrivost, smisel za humor ipd. Toda ali niso po drugi strani prav vse te značajske poteze še kako dobrodošle tudi pri pesnjenju za odrasle?

Včasih na vprašanje o razlogu svojega ustvarjanja za otroke odgovorim, da se razlog za pisanje za eno ali drugo starostno stopnjo pač skriva v literaturi sami oziroma v preprostem dejstvu, da določene teme lahko najučinkoviteje razgrnem s poezijo za otroke in druge s tisto za odrasle.

Bi pa površna interpretacija zgornje trditve zlahka privedla do sklepa, da so nekatere teme že vnaprej rezervirane za odrasle in druge za otroke. Tako sklepanje je seveda zgrešeno. Četudi je res, da se določene teme, recimo minevanje ali spolnost, morda pogostejše pojavljajo v poeziji za odrasle kot v tisti za otroke. In da so teme, ki se nanašajo na samo odraščanje, na prvo ljubezen ali na takšne ali drugačne humorne peripetije, pogostejše v poeziji za otroke, kot v tisti za odrasle. Po drugi strani pa je res tudi, da je kar nekaj vrhunskih pesmi za odrasle bilo spodbujenih prav s tematiko odraščanja. In da je po drugi strani v središču nekaterih najboljših pesmi za otroke recimo tematika smrti.

Če tematika ni odločilni in določilni faktor, se nadaljnje sprašujem, ali se skrivnost pisanja za otroke morda skriva predvsem v nekaterih za tovrstno poezijo značilnih poetičnih postopkih in oblikovnih značilnostih. Pomeni to, da so, recimo, igra zaradi igre, izštevanke, domišljajska nadgradnja, zabavne rime, nonsens ipd. rezervirani le za pesnjenje za otroke?

In tudi tokrat je odgovor – ne. Seveda – ne. Vse te postopke najdemo tudi v poeziji za odrasle. Morda res nekoliko manj pogosto, pa vendar ...

Skratka sorodnosti med pesnjenjem za mlajše bralce in tistim za starejše je bistveno več, kot je razlik. Povedano bolj natančno: oblikovnih in vsebinskih razlik med njima ne kaže posploševati in jih jemati kot gotova dejstva. Odgovor na vprašanje, zakaj lahko nek pesnik polnokrvno pesni tako za eno kot za drugo ciljno publiko, se namreč po mojem mnenju zmeraj skriva v specifikah posamezne avtopoetike in v celostnem pogledu na njegovo literarno ustvarjanje.

Morda je zato na vprašanje, zakaj pesnim za mlade, še najbližje resnici odgovor, da zato ker določene tematske odtenke lahko detektira le poezija za določeno starostno stopnjo. Torej ne zaradi tematike same, ampak zaradi odtenka, vidika, optike, ki mi določeno temo prikaže na svoj enkrat in specifičen način.

Za zaključek bom za ilustracijo slednjega priložil še dve krajši pesmi za različno starostno stopnjo, ki vsaka na svoj način obravnavata isto temo.

Gladka stena se oklepa hrapavih dlani²

S poroznimi prsti polzim skozi prste
in se komaj zaznavno dotikam dotikov.

Dotikec in Sanjčica³

Dotikec
zajaha gorsko kolo
in se povzpne na najvišjo goro dlani.
Ko je nad njim samo še nebo, zatisne oči in vpraša:
Kje si?

² *S konico konice jezika*, Hiša poezije, 2019.

³ *Prostorček in Minutka*, Aristej, 1997.